



## ГОНЧАРНЕ МИСТЕЦТВО ЯК ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ХУДОЖНЬОГО СМАКУ

**А** Дана стаття висвітлює основні питання виховання художнього смаку в учнів спеціалізованих загальноосвітніх шкіл художньо-естетичного профілю заходами гончарного мистецтва.

**Ключові слова:** гончарство, гончарне мистецтво, ліплення, художній смак, художньо-естетичний профіль.

**Валентина Зубань.** Гончарное искусство как важный аспект воспитания у учащихся художественного вкуса.

**А** Данная статья освещает основные вопросы воспитания художественного вкуса учащихся специализированных общеобразовательных школ художественно-эстетического профиля средствами гончарного искусства.

**Ключевые слова:** гончарство, гончарное искусство, лепка, художественный вкус, художественно-эстетический профиль.

**Valentina Zuban.** The Art of Pottery as an Important Aspect of the Education of the Students of Artistic Taste.

**С** This article highlights the issues of training the artistic taste of the students of specialized art-aesthetic profile secondary schools by means of pottery art.

**Key words:** pottery, pottery art, sculptures, artistic taste, artistic-aesthetic profile.

**Актуальність проблеми.** Сучасний розвиток педагогічної науки в Україні передбачає обґрунтування нових методологічних засад виховання учнів. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Концепції загальної середньої освіти, Державних стандартах загальної середньої освіти в галузі «Мистецтво» – «Естетична культура» накреслені пріоритети розвитку вітчизняної освіти, наголошено на важливій ролі мистецтва у формуванні гуманістично спрямованої особистості.

У контексті нових підходів до побудови національної системи освіти особливої актуальності набувають дисципліни художньо-естетичного циклу у загальноосвітніх навчальних закладах, які мають забезпечувати духовно-творчий розвиток школярів. Питання художньо-естетичного виховання підрастаючого покоління хвилювали державних, громадських діячів, педагогів і письменників: М. Грушевського, О. Духновича, А. Макаренка Я. Мудрого, Ф. Прокоповича, С. Рудницького, Г. Сковороди, Л. Українку, К. Ушинського, І. Франка, Т. Шевченка та багатьох інших.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Формуванню естетичної культури учнівської молоді засобами образотворчого мистецтва присвячені теоретико-методичні розробки і статті Л. Бабенка, В. Вільчинського, В. Кардашова, С. Коновець, С. Лужецького, М. Резніченка, С. Сvida.

Доведено, що найважливішим проявом художнього виховання особистості є її смак (О. Буров, Л. Виготський, С. Гольдентріхт, М. Гальперін, В. Кіященко, О. Лук, А. Салієв, Е. Фромм, Ж. Лакост та ін.). Поряд із естетичним смаком науковці (А. Ахметов, Л. Коган, В. Скатерщиков та ін.) виокремлюють і досліджують художній смак, який потребує спеціальної підготовки в будь-якій художній діяльності: якщо відсутня така підготовка, то відсутня база для становлення художнього смаку і власного місця для естетичного смаку загалом.

**Вклад основного матеріалу.** Художній смак характеризується тим, що проявляється у формі безпосередніх оцінок. Гарний художній смак означає

здатність отримувати насолоду від справді прекрасного, потребу сприймати і створювати прекрасне в мистецтві. Необхідними передумовами гарного смаку є високорозвинене естетичне почуття, вміння сприймати гармонію форми і змісту, бачити естетичну цінність творів, суспільних явищ. «Людина використовує свої смаки як критерій естетичної оцінки у формі ніби безпосередньо створеного судження «подобається – не подобається» [3, с. 25].

Виховання художнього смаку проходить через художнє сприймання творів мистецтва, які мають одну мету: вплинути на розум, почуття людини, викликати бажання творити добро. Сприймання є початковим етапом спілкування з мистецтвом. Від його глибини залежать естетичні переживання, формування художньо-естетичних ідеалів і смаків. Художньо-естетичне сприймання характеризується здатністю людини виділяти у явищах дійсності і мистецтва процеси, якості, властивості, що породжують естетичні почуття.

Художній смак невіддільний і від естетичного ідеалу як частини вихованості. Він є розвинутою здібністю відчуття та оцінки досконалості й недосконалості, єдності й протилежності змісту і форми в мистецтві та в житті. Як і естетичний ідеал, художній смак може існувати у свідомості людини на різних рівнях, що визначає тим самим і рівень естетичної вихованості.

Методологічною основою і важливим принципом художнього виховання на сучасному етапі є ідея комплексного підходу, який у реалізації системи виховання має подвійне значення. По-перше, система художнього виховання має будуватися так, щоб різні види мистецтва постійно взаємодіяли між собою у процесі впливу на дитину, тобто організовується необхідність тісної взаємодії мистецтва на основі міжпредметних зв'язків. По-друге, художнє виховання як виховання засобами мистецтва, так і засобами дійсності повинне стати органічною частиною будь-якого виду виховання.

Система виховання художніх смаків будується з урахуванням принципу творчої самодіяльності

учнів. Це виявляється у здатності школярів переносити вироблені творчі навички на виконання будь-якої справи.

Нові завдання в галузі виховання у загальноосвітній школі суверенної України докорінним чином змінили й установки в естетичному вихованні. Від завдань бачити, відчувати, розуміти прекрасне вони перетворились на складніші і пов'язані зі здатністю творити його у навколишній дійсності, праці, мистецтві, у повсякденному житті. Ця здатність є важливою ознакою нашого часу і забезпечується завдяки реалізації принципу естетизації всього дитячого життя. Ці принципи забезпечують реалізацію системи естетичного виховання і сприяють формуванню художнього смаку підростаючого покоління.

Одним із основних завдань школи на сучасному розвитку виховання художнього смаку є створення його системи. Під системою розуміється живий, цілеспрямований, організований і контрольований процес художньо-естетичної освіти, розвитку, виховання дітей, побудований на основі сукупності методологічних принципів, психолого-педагогічного обґрунтування методичних документів, які забезпечують здійснення у нерозривному зв'язку з естетичним і художнім вихованням особистості, її моральний і трудовий розвиток.

Таким чином, функціонування системи виховання художнього смаку ефективно здійснюється тоді, коли вона діє не ізольовано, а включається у комплекс усієї навчально-виховної роботи і здійснюється за допомогою цілеспрямованого педагогічного керівництва. Метою виховання є високий рівень художньої культури особистості, її здатність до художнього освоєння дійсності. Художня культура – сформованість у людини художніх знань, смаків, ідеалів, здібностей до художнього сприймання явищ дійсності, творів мистецтва, потреба вносити прекрасне в навколишній світ, оберігати природну красу.

Її рівень виявляється як у розвитку всіх компонентів художньої свідомості (почуттів, поглядів, переживань, смаків, потреб, ідеалів), так і в розвитку вмінь і навичок активної перетворювальної діяльності у мистецтві, праці, побуті, людських взаєминах.

Художня свідомість – форма суспільної свідомості, яка є художньо-емоційним освоєнням дійсності через художні сприйняття, почуття, судження, смаки, ідеали і виражається в художніх поглядах і мистецькій творчості.

Структуру художньої свідомості складають:

1. Художні сприйняття. Виявляються у спостережливості, вмінні помітити найсуттєвіше, що відображає зовнішню і внутрішню красу предмета, явища, процесу, відчувати радість від побаченого, відкритого.

2. Художні почуття. Почуття насолоди, які відчуває людина, сприймаючи прекрасне в навколишній дійсності, творах мистецтва.

3. Художні судження. Передають ставлення особистості до певного об'єкта, явища. У педагогічній практиці недопустиме нав'язування учням учителем своїх міркувань. Навпаки, він повинен допо-

магати їм виявляти самостійність при з'ясуванні художньої вартості предметів.

4. Художні смаки. Постають як емоційно-оціночне ставлення людини до прекрасного. Мають вибірковий, суб'єктивний характер. Стандартних смаків не існує, вони пов'язані з індивідуальним баченням і сприйняттям.

5. Художній ідеал – це своєрідний зразок, із позиції якого особистість оцінює явища, предмети дійсності. Відображає уявлення про красу, її критерії.

Педагогічна цінність пізнання гончарного мистецтва пояснюється наступними важливими причинами: твори цього виду мистецтва дозволяють виховувати у школярів певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню художнього ставлення до дійсності, допомагають глибше пізнати художньо-виразні засоби інших видів зображувального мистецтва, виховують художній смак.

Предметний світ, який навколо людини, змінюється незвичайно швидко: виробництво товарів у різних країнах подвоюється приблизно кожні п'ятнадцять років, але необхідно розкривати художнє значення творів гончарного мистецтва не лише сучасного часу, а й минулих епох. Знайомство школярів із декоративною образністю, особливо у творчості народних майстрів, сприяє розвитку у них художнього ставлення до дійсності.

Значення творів гончарного мистецтва для формування художнього смаку обумовлюється тим, що в них специфічно переломлюються виразні засоби інших видів зображувального мистецтва – живопису, графіки, скульптури, архітектури. У гончарному мистецтві переважають скульптурні якості.

Учителі допомагають дітям зрозуміти художній задум твору, пояснити основні принципи гончарного мистецтва, яке виявляється, по-перше, в необхідності взаємозв'язку форми предмета з його функціональним призначенням, по-друге, в співвідношенні форми та матеріалу, і, по-третє, – форми та прикрас.

Людина з розвиненим художнім смаком здатна зрозуміти і цінити стильову єдність предмета, відчувати зв'язок гончарного мистецтва з художніми вимогами свого часу, або минулих епох.

Гончарне мистецтво – це результат творчості багатьох поколінь майстрів, які із безформеного шматка глини створювали значні художні цінності. Вивчення гончарного мистецтва створює умови для виховання художніх смаків і розвитку творчої спрямованості учнів і прилучення їх до народних традицій і культури. Одна із цілей вивчення гончарного мистецтва – гармонійний розвиток пізнавальної діяльності й художніх смаків школярів, пробудження креативності.

Система виховання художніх смаків орієнтована на реалізацію наступних функцій: виховну, формуючу соціально-зрілу особистість; розвиваючу, сприятливу творчому росту школяра і задовольняючу його різноманітні і духові потреби; адаптивну, що готує учня до швидко мінливих умов життя; оцінну, що розглядає системну цінність отриманих знань, умінь і навичок.

Художні смаки несуть у собі внутрішні психоло-

гічні прояви уподобань, прийняття або неприйняття певних явищ дійсності, творів мистецтва кожною людиною відповідно до її світосприйняття. У смаках виявляється ставлення до життя. Художньо виховані юнаки та дівчата відчують потребу в аксіологічному самовиявленні. Їхні смаки поступово вдосконалюються завдяки цілеспрямованому педагогічному впливу.

Загальновідомо, що усяка діяльність спрямована на ствердження краси, естетично виховує людину. Відповідно формування художніх смаків учнів, потреба особистої участі у створенні художньо привабливих речей становить квінтесенцію художнього виховання. Залучення вихованця до креативної діяльності активізує процес інтеріоризації художніх цінностей. Проте ця діяльність має бути не механічною, а передбачати елемент творчості, оскільки саме творча діяльність, спрямована на створення духовних і матеріальних цінностей, дає позитивний, суспільно цінний результат.

Процес формування художніх смаків учнів характеризується розвитком таких структурних компонентів: пізнавальної спрямованості особистості (мотиви, інтереси, потреби, ідеали) та діяльнісної – (аксіологічна і творча діяльність, які сприяють інтеріоризації суспільних художніх ідеалів у внутрішню структуру особистості). Теоретична модель процесу виховання художніх смаків учнів містить у собі три взаємопов'язаних компонента: когнітивний (передбачає розвиток інтересу до пізнання, який, у свою чергу, активізує всі інші компоненти психіки), потребнісно-мотиваційний (передбачає наявність системи мотивів поведінки, прояв творчої активності пізнавальних процесів), діялісно-практичний (передбачає прояв творчої активності особистості в художньо спрямованій аксіологічній діяльності).

Аналіз виховного впливу гончарної творчості на художній смак призводить до необхідності розгляду, з одного боку, проблеми взаємозв'язку загальнолюдського і національного в мистецтві, а з іншого – питання відображення архетипів, національної самосвідомості особистості. Останнє пов'язане з тим, що одним із впливових засобів розвитку особистості є національна культура, народне мистецтво і традиції.

В історії мистецтв і особливо в сучасній художній практиці предметна творчість займає значніше місце, ніж здається на перший погляд, тому що вона безпосередньо включена у формування значних історичних стилів і пов'язана з художніми ідеалами і смаковими перевагами людей.

Гончарна творчість – це світ навколо нас, світ культури, найближчий людині. Ця творчість включає в себе широкий спектр художніх значень, вона пов'язана з життям речей, предметів у культурному контексті. Художні предмети несуть у собі зв'язки і ставлення людини до світу в цілому, містять образи і модулі людського світу – сходинки його осмислення і художньо-практичного освоєння [2].

Вважаємо, що саме гончарство, як один із видів декоративно-прикладного мистецтва, визначає художню специфіку народної культури і може стати нині способом національного відродження й вихо-

вання художніх смаків у молоді. Це саме той засіб етнопедагогіки, який викликає найоптимальніший емоційний стан для формування художньо-естетичного смаку особистості, й у якому найяскравіше визначені всі етапи її становлення: виявлення, завоювання, створення та передачі цінностей.

Сьогодні гончарне мистецтво розглядається як важлива художньо-образна цілісність, що виконує численні функції. В освітньо-виховному процесі використання функціонального потенціалу гончарства набуває особливого значення. Розглядаючи художньо-виховні можливості функцій декоративно-прикладного мистецтва, С. Антонович вважає за доцільне виділити лише ті функції, що сприяють підвищенню рівня художньо-виховного впливу на особистість: комунікативну, пізнавальну, творчу [1].

Комунікативна функція забезпечує діалог із особистістю, що спонукає її до плідного спілкування зі світом прекрасного. Твори народних майстрів захоплюють людину, створюють психологічний комфорт, спонукають до художньої взаємодії, впливають на почуття людини і тим самим утворюють не формальний, а особистісно виражений зв'язок із етно-художніми цінностями.

Пізнавальна – пов'язана з освоєнням художньо цінного, що було набуто попередніми поколіннями. Як естетична категорія, народна художня творчість має широкий діапазон дії – від зовнішнього фіксування краси речей до усвідомлення закономірностей освоєння дійсності за законами краси. Пізнання прекрасного за допомогою народного декоративно-прикладного мистецтва збагачує художньо-естетичні смаки, зміцнює критерії естетичних оцінок художніх явищ, формує справжні інтереси і потреби в галузі культури, естетики одягу, побуту.

Творча – особливо важлива для педагогічної практики. Безпосереднє спілкування з творами декоративно-прикладного мистецтва активізує людські емоції, викликає творчу уяву, стимулює фантазію, пробуджує почуття, збагачує образне мислення.

На думку дослідників, художня сила мистецтва виявляється не лише у здатності впливати на смаки, ціннісні орієнтації, але й у можливості пробудити творчий дух особистості. Саме через працю максимально розкривається і опредмечується художній світ людини, формуються такі риси характеру, як почуття власної гідності, цілеспрямованість, прагнення до морально-естетичних ідеалів, які впродовж століть виробив український народ.

Творче самовдосконалення йде у напрямку стрімкого зростання рівня компетентності й майстерності, що обслуговує стратегічну лінію художнього життя, забезпечує накопичення гігантського потенціалу, завдяки якому стає можливою вирішення проблеми, долання глибоких філософських протиріч, здійснення глобальних наукових відкриттів і створення гончарних шедеврів загальнолюдського значення. Зрозуміло, що вимогливість обдарованої дитини до себе, означає не меншу її вимогливість і до навколишнього середовища, зокрема до якості подальшої освіти.

Гончарне мистецтво виховує у школярів художні смаки, що поєднуються з глибокими знаннями у галузі історії, мистецтва, традицій і звичаїв свого

народу. Питання про використання народного мистецтва з педагогічною метою має свою історію. Ще в 20-ті роки видатний педагог С. Шацький, який керував дитячою колонією «Бадьоре життя», де з виховною метою проводилися роботи, пов'язані з прикладним мистецтвом, писав: «... між основними сторонами дитячого життя – фізичною працею, грою, мистецтвом, розумовим і соціальним розвитком – існує певний зв'язок, виявляється постійна взаємодія, і в кінцевому підсумку ті або інші зміни в одному напрямі викликають відповідні зміни в іншій галузі» [5].

Таким чином, необхідність вивчення й узагальнення досвіду розвитку творчих здібностей школярів, виховання в них художнього смаку в процесі оволодіння гончарством, на уроках, у позакласній і позашкільній роботі зумовлюється потребами сьогодення.

Дія створення сучасних речей побуту і різноманітних сувенірів школярі беруть усе найкраще зі спадщини минулого, у співдружності з народними умільцями працюють над декоративними мозаїчними панно, власними творчими виробами.

Дитяча творчість, за словами видатного українського педагога В.Сухомлинського, – «...особливо специфічне і малодосліджене явище, глибоко своєрідна сфера духовного життя» [4].

Ці особливості дитячої творчості постійно привертають увагу багатьох учених, педагогів, психологів, мистецтвознавців і фахівців суто творчих професій. Уже звичним явищем стало те, що неабиякою популярністю серед митців-професіоналів користуються зразки дитячих виробів, дивуючи і надихаючи своєю надзвичайно образною виразністю та емоційною безпосередністю. На основі цих процесів виховуються художні смаки, суть яких полягає у збудженні, узагальненні й систематизації різноманітних емоцій шляхом розвитку художньо-естетичних якостей дитини. А процес діалектичного взаємопроникнення знань сприяє формуванню переконань. Внаслідок цього моральні, художньо-естетичні й духовні почуття стають глибоко усвідомленими, принципово вмотивованими спонукальними силами діяльності учня.

Формування інтересу до гончарної справи ґрунтуються не лише на стійкому емоційному піднесенні, а й на усвідомленні суспільної значущості цього виду діяльності. Педагогічна цінність пізнання цього виду мистецтва пояснюється наступними важливими причинами: гончарні твори дозволяють виховувати у школярів певну культуру сприйняття матеріального світу, сприяють формуванню художнього ставлення до дійсності, допомагають пізнати художньо-виразні засоби інших видів зображувального мистецтва, виховують художній смак. Саме, гончарне мистецтво є одним із факторів художнього розвитку особистості. За допомогою творчої

діяльності відбувається збагачення душі дитини, прищеплюється любов до свого краю, збереження й передача національних традицій. Гончарне мистецтво допомагає розкрити дітям світ прекрасного, розвивати в них художній смак. Знайомство учнів з цим видом мистецтва опирається на принцип загальної дидактики – зв'язку з життям, систематичності й послідовності, індивідуального підходу в навчанні й художнього розвитку дітей, наочності.

На відміну від живопису, графіки і скульптури, що відбивають дійсність через зображення конкретних предметів, явищ, подій, гончарство оперує головним чином утилітарними просторовими формами. В основі емоційного сприймання творів лежать пластичні, фактурні й колірні властивості форми.

Основні принципи гончарного мистецтва можна сформулювати так: єдність художньої форми і практичного призначення виробів; побудова речей відповідно до властивостей і можливостей матеріалу; зв'язок художньої форми з технологічними способами оброблення.

Єдність художнього й утилітарного є основним у цьому виді мистецтва. Разом із тим нерідко бувають випадки, коли та чи інша річ, яка, у свій час мала певне практичне призначення, в подальшому поступово втрачала його, стаючи суто художнім твором.

**Висновки.** Навчити школярів цілісного, емоційного й глибокого аналізу гончарних творів не можна без вивчення в них навичок художнього відчуття. Художнє сприймання, освоєння дійсності – це передусім діяльнісно-емоційне сприймання. Стосовно гончарних виробів воно базується на людській здатності відтворити ціле за його частинами. При цьому емоційний вплив кожної частини забезпечує вплив цілого. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити школярів багатогранності внутрішнього змісту творів гончарного мистецтва, який порівнюють із айсбергом – видима частина його незмірно менша від «підводної».

Робота над художніми виробами на уроках гончарства дає змогу розвинути в учнів здатність до просторово-композиційної діяльності і художньо-образного мислення та сприяє вихованню художнього смаку.

## Література

1. Антонович Є.А. Естетичне виховання підлітків засобами народного образотворчого мистецтва: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. / Є.Антонович. – Івано-Франківськ, 1997. – 24 с.
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальность восприятия / Р. Арнхейм. – М.: Прогресс, 1974. – 392 с.
3. Естетика: підручник / Л.Т. Левчук, Д.Ю. Кучерюк, В.І. Панченко; за заг. ред. Л.Т. Левчук. – К.: Вища школа, 1997. – 399 с.
4. Калашник Н.Г. Еволюція формування естетичних смаків в історичному розвитку людства / Н.Г.Калашник // Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. праць. – Вип. 20. – К.: Наука, 2002. – С. 103–106.
5. Савчук І.В. Декоративно-ужиткове мистецтво як складова національної культури та чинник формування естетичних смаків учнів / І.В.Савчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. – Серія: Педагогіка. – 2007. – № 8. – С. 19–25.
6. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. // Вибрані твори: В 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
7. Шацький С.Т. Общие вопросы эстетического воспитания в школе / С.Т. Шацький. – М.: АПН РСФСР, 1955. – 181 с.